

da gömülü olan Kara Seyyah Hacı Ahmed Efendi'nin Mazhar'ın halifelerinden Senâullah Hindî'den icâzetli olduğu nakledilmek-teyse de (Hüseyin Vassâf, II, 161) Mazhar'ın Senâullah Pânîpetî ve Senâullah Senbheli adlarında iki halifesi bulunduğu için bu icâzetin hangisinden alındığı kesin olarak bilinmemektedir.

Eserleri. Senâullah Pânîpetî tefsir, fıkıh ve tasavvuf başta olmak üzere birçok alanda eser kaleme almış olup bazıları şunlardır: 1. *et-Tefsîrü'l-Mazharî*. Bu Arapça tefsir Hindistan'ın Delhi ve Haydarâbâd şehirlerinde on cilt halinde yayımlandıktan sonra Pakistan'da da neşredilmiş (Quetta 1412/1991), ayrıca Abdüddâim el-Celâfî tarafından Urduca'ya çevrilerek yayımlanmıştır (Delhi 1960-1968; I-XII, Karaçi 1980). 2. *Mâ lâ büdde minh*. Hanefî mezhebine göre yazılmış Farsça bir ilmihal kitabı olan eserin (Kanpûr 1873; Delhi 1956; İstanbul 1990) *Keşfü'l-hâce* ismiyle Urduca bir tercümesi yapılmıştır (Mîret 1323/1905). 3. *Haqîkatü'l-İslâm (Huquku'l-İslâm)*. İslâmiyet'e göre kişinin görevleri ve üzerindeki haklar konusunu ele alan Farsça bir eserdir (Leknev 1844; İstanbul 1990). 4. *Tezkiretü'l-mevtâ ve'l-kubûr*. Farsça'dır (Lahor 1288/1871; İstanbul 1990). 5. *Tezkiretü'l-me'âd*. Ölüm-den sonraki hayata dair Farsça küçük bir risâledir (Kanpûr 1280/1863). 6. *Risâle der İbâhat ve Hurmet-i Sürûd*. Müsikinin dinî hükmüne dair Farsça bir risâledir. 7. *Cevâhirü'l-Qur'ân*. Kur'an âyetlerinin indeksidir. 8. *İrşâdü't-tâlibîn*. Tasavvufî âdâb ve seyrü sülûk konularını ele alan Farsça bir eserdir (Delhi 1899). 9. *Risâle der Mes'ele-i Semâ' ve Vahdet-i Vücûd* (Delhi 1891). 10. *es-Seyfü'l-meslûl*. Şi'a'yı eleştiren Farsça bir kitaptır (Delhi 1262/1846). 11. *Risâle-i İhkâk*. Abdülhak ed-Dihlevî'nin İmâm-ı Rabbânî'ye yönelttiği eleştirilere cevap mahiyetinde Farsça bir eserdir (Ahmed Münzevî, III, 1479).

Pânîpetî'nin bunların dışında şu eserleri de zikredilir: *Risâle-i Fıkh der Mezâhib-i Erba'a*, *Fetâvâ-yı Mazharî*, *Risâle-i Penchrûzî der Usûl-i Fıkh*, *Fevâ'id-i Seb'a*, *Risâle der 'Akâ'id-i Hâkka*, *Risâle-i Telhîş-i Hevâmî*, *Çihil Hadîs*, *Terçüme-i Şemâ'il-i Tirmizî*, *Risâle der Zikr-i Neseb-i Aşhar ve Ezvâc-ı Mübâreke*, *Keyfiyyet-i Murâkabe ve Ezkâr*, *Me'âhizü'l-aqvâ*, *Vaşıyyetnâme*, *el-Lübâb*, *İrşâdü'n-nâkışîn ve te'yîdü'l-kâmilîn*, *Risâle der Ensâb-ı Evlâd-ı Hazret-i Müceddid-i Elf-i Şânî*. Senâullah Pânîpetî'nin mektupları *Kelimât-ı Tayyî-*

bât adlı mecmua içinde bir bölüm halinde yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Kelimât-ı Tayyibât (der. Ebû'l-Hayr Muhammed Murâdâbâdî), Delhi 1309/1891, s. 97-158; Naimullah Behrâcî, *Beşârât-ı Mazhariyye*, British Museum, Or., nr. 220, vr. 146^b-166^b; Abdullâh Dihlevî, *Maķâmât-ı Mazhariyye*, İstanbul 1993, s. 93-97; Gulâm Server Lâhûrî, *Hâzinetü'l-aşfiyâ*, Kanpûr 1312/1894, I, 689-690; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 161; Gulâm Mustafa Han, *Levâ'ih-i Hân-kâh-ı Mazhariyye*, Karaçi 1975, s. 54-65, 242-249; Abdürrezzâk Kureysî, *Mürzâ Mazhar Cân-ı Cânân aor un kâ Kelâm*, A'zamgarh 1979, s. 87-89; Ahmed Münzevî, *Fihrist-i Müşterek-i Nüşâhâ-yi Hattî-yi Fârsî-yi Pâkistân*, İslâmâbâd 1984, III, 1479; Sajida S. Alvi, "Qâzî Sanâ'-Allah Pânîpatî. An Eighteenth-Century Sûfî-Alim: A Study of His Writings in their Sociopolitical Context", *Islamic Studies Presented to Charles J. Adams* (ed. W. B. Hallaq - D. P. Little), Leiden 1991, s. 11-25; Abdülhay el-Hasenî, *Nûzhetü'l-havâtır*, Leknev 1992, VII, 128-129; Mahmûd Hasan Ârif, *Tezkire-i Kâdî Muhammed Şenâ'ullah Pânîpetî*, Lahor 1995; Fozail Ahmad Qadri, "The Intellectual Legacy of Qâdî Thanâullâh Pânîpatî", *IS*, XXVII/2 (1988), s. 151-159; İhsân İlahî Rânâ, "Şenâ'ullah Pânîpetî", *İDMİ*, VI, 1032-1034; Fâtıma Fenâ, "Pânîpetî, Şenâ'ullah", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1379 hş./2000, V, 490-491.

NECDET TOSUN

SENCER

Ebû'l-Hâris es-Sultânü'l-a'zam
Muizzü'd-dünyâ ve'd-din Ahmed Sencer
b. Melikşâh es-Selcûkî
(ö. 552/1157)

Son büyük Selçuklu hükümdarı
(1118-1157).

25 Receb 479'da (5 Kasım 1086) Sincar'da doğdu. Babası Sultan Melikşâh'tır. Sencer isminin ona doğum yerinden dolayı verildiği rivayet edilir (İbnü'l-Esir, X, 141; İbn Hallikân, II, 428). Adının Sancar olduğunu, bu kelimenin Türkçe "saplamak" anlamındaki sançmak kelimesinden türetildiğini belirten kaynaklar da vardır (*Divânü lugâti't-Türk*, II, 171, 180, 182; III, 310; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, s. 287; Ebû'l-Fidâ, I/4, s. 106; İA, X, 187, 486). Sencer'in çok güzel yüzlü olduğu (Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, s. 415), çocukluğunda geçirdiği çiçek hastalığının Ömer Hayyâm tarafından tedavi edilmesine rağmen yüzünde korkunç izler bıraktığı belirtilmektedir. Henüz altı yaşında iken babası Melikşâh'ın ölümünün ardından hânedan mensupları arasında cereyan eden taht kavgaları sebebiyle yeterince eğitim alamadığı anlaşılmaktadır. Ancak küçük yaştan itibaren devlet idaresinde önemli tecrübeler edindiği, bu eksikliğini kabiliyet ve tecrübeleri sayesinde giderdiği söylenebilir.

Sultan Berkayaruk, amcası Arslan Argun'un isyanını bastırmak için gönderdiği diğer amcası Börîpars'ın yenilgiye uğraması üzerine üvey kardeşi Sencer ve Atabeg Emîr Kamaç kumandasındaki bir ordusu Horasan'a sevketti (489/1096). Damgan'a ulaştığında Arslan Argun'un öldürüldüğünü öğrenen Sencer burada bekledi. Sultan Berkayaruk 5 Cemâziyelevvel 490'da (20 Nisan 1097) Sencer'e katılınca birlikte Nişâbur'a girdiler, oradan Belh şehrine geçtiler. Sultan Berkayaruk, bu sefer sonunda merkezi Merv olmak üzere Gazne sınırlarına kadar uzanan Horasan topraklarını Melik Sencer'e iktâ etti. Emîr Kamaç'ı kendisine atabeg, Ebû'l-Feth Ali b. Hüseyin'i vezir tayin ettikten sonra Irak'a döndü.

4 Receb 493'te (15 Mayıs 1100) Muhammed Tapar karşısında uğradığı yenilgiden sonra yanındaki az bir kuvvetle Utumah'a giden Berkayaruk burada kendi saltanatını isteyenleri bir safta toplanmaya çağırıldı. Bu sırada Horasan'ın büyük bir kısmı ile Taberistan ve Cürcân, emîri dâd Habeşî b. Altuntak'ın idaresindeydi. Horasan'a hâkim olma meselesinden dolayı Melik Sencer ile bozuşan Habeşî, Sultan Berkayaruk'a Sencer'in Belh askerleriyle birlikte idaresi altındaki şehirlere hücum ettiğini bildirdi ve ondan yardım istedi. Sultan Berkayaruk 1000 kişilik bir kuvvetle Habeşî'ye yardıma geldi. Habeşî'nin 20.000 kişilik süvari birliği ve Bâtınîler'den oluşan 5000 kişilik bir piyade kuvveti mevcuttu. Nüşecân önlerinde meydana gelen savaşta Sencer'in ordusu Sultan Berkayaruk'un ordusunu bozguna uğrattı. Bu savaş Berkayaruk-Sencer mühaseretlerinde bir dönüm noktası teşkil eder. Çünkü o güne kadar yapılan taht kavgalarında Sencer'in büyük yardımlarını gören Sultan Berkayaruk bu defa onu bir rakip olarak karşısına almıştı.

Muhammed Tapar, Sultan Berkayaruk ile yaptığı ikinci savaştan mağlûp ayrılınca Horasan hâkimi Melik Sencer'e başvurdu. Öz kardeşi Muhammed Tapar'ın Sultan Berkayaruk karşısında yenildiğini Cürcân'a geldiğinde öğrenen Sencer hemen onun ihtiyaçlarını karşıladı ve iki kardeş bir ittifak oluşturdu. Askerleriyle birlikte Horasan'dan ayrılıp Cürcân'da bulunan Muhammed Tapar'ın yanına gelen Sencer buradan onunla birlikte Damgan'a gitti. Damgan'dan Rey'e doğru yola çıkan Muhammed Tapar ve Sencer şehre vardıklarında Nizâmülmülk'e bağlı gulâmlar da kendilerine katıldı. Bu olay onların halk nazarında itibarını arttırdı. Sultan Berkayaruk ile Muhammed Tapar arasındaki beşinci sa-

vaştan (8 Cemâziyelevvel 496 / 17 Şubat 1103) sonra taraflar anlaşmaya vardı. Buna göre Sencer'in Horasan ve Mâverâünnehir'deki hâkimiyetinde herhangi bir değişiklik yapılmadı ve onun Muhammed Tapar'ı metbû tanıması benimsendi.

Taht kavgalarından faydalanarak Selçuklular'ın Mâverâünnehir hâkimiyetine son vermek ve Horasan'ı istilâ etmek isteyen Doğu Karahanlı Hükümdarı Hârun Tegin (Kadir Han Cibrâil b. Ömer), Berkyaruk'un tahta çıkardığı Batı Karahanlı hükümdarını öldürmüştü. Sencer'le Muhammed Tapar'ın Bağdat'ta buldukları sırada Kadir Han'ın Sencer'in ülkesini istilâ hırsı bir kat daha arttı. Sencer'in emirlerinden Gündoğdu ile sürekli haberleşen Kadir Han, onun Sencer'in hasta olduğunu ve hemen harekete geçmesini bildiren mektubunu alınca 100.000 kişilik bir orduyla Horasan üzerine yürüdü. İyileşen Sencer 5000 süvariyle Belh'e geldi, yanında Gündoğdu da vardı. Sipehsâlâr (İsfehşâlâr) Emîr Bozkuş'a hasedinden dolayı Sencer'e ihanet eden Gündoğdu, Kadir Han'ın ordusuna katıldı. Casusları vasıtasıyla Kadir Han'ı takip ettiren Sencer bir gün onun Belh civarında ava çıktığını öğrenince Emîr Bozkuş'u onu yakalamak üzere görevlendirdi. Kısa süren bir çatışmanın ardından Kadir Han ve Gündoğdu esir alındı. Sencer huzuruna getirilen Kadir Han'ın özür dilemesine rağmen öldürülmesini emretti. Bu olayın ardından Mâverâünnehir'i yeniden teşkilâtlandıran Sencer, Karahanlı hânedanından II. Muhammed b. Süleyman'ı (1102) Arslan Han unvanıyla Batı Karahanlı hükümdarı ilân edip kendine tâbi kıldı. Arslan Han bir müddet sonra Karahanlı hânedanından Ömer Han tarafından Semerkant'tan uzaklaştırıldı, ancak Sencer'in müdahalesiyle Ömer Han bozguna uğratıldı. 1103 yılında aynı hânedana mensup olan ve Sagun (Sağır) Bey unvanıyla tanınan Hasan b. Ali, Arslan Han ile mücadeleye girişti. Arslan Han yine Sencer'in yardımıyla bu sıkıntıdan kurtuldu. Sultan Muhammed Tapar devrinde ve Sencer'in saltanatı boyunca Karahanlılar, Büyük Selçuklu Devleti'ni metbû tanımaya devam ettiler. Bunda siyasî evlilikler yoluyla tesis edilen akrabalık ve dostluklar kadar Melik Sencer'in tutumunun da önemli rolü olmuştur.

Sencer'in Horasan melikliği devrinde Gazneliler'in Horasan'ı ele geçirme ümitleri zaman zaman yeniden canlandı. Gazneli Sultanı İbrâhim b. Mes'ûd'un Büyük Selçuklular'dan alınacak topraklarda hutbenin kendi adına okunması şartıyla emîr-i

emîrân Muhammed b. Süleyman'ı desteklemesi böyle bir düşüncenin eseri idi. Filmlerle takviye edilen bir Gazne ordusunun himayesinde ilerleyen Muhammed b. Süleyman'ın yenilip gözlerine mil çekilmesiyle bu umutlar suya düştü. 492'de (1099) İbrâhim'in ölümü ve Sencer'in tutumu Gazneli emellerinin gerçekleşmesine imkân tanımadı. Gazneliler, Selçuklular'a tâbi bir devlet haline getirildi.

Gazneli Arslanşah b. III. Mes'ûd iktidara gelince kardeşlerinin saltanat davasına kalkışmalarını önlemek için onları hapsedti. Ancak Behram Şah hapisten kaçarak onunla mücadeleye girişince Arslanşah tutunamayıp Kirman Selçuklu Meliki Arslanşah'ın yanına kaçtı. Kirman meliki onu Horasan'a Sencer'in yanına gönderdi. Sencer, Arslanşah'a haber gönderip kardeşleriyle aralarındaki meseleyi çözüme kavuşturmasını istedi de olumlu cevap alamadı. Bunun üzerine Sencer, Gazne'ye bir sefer hazırlığına girişti. Arslanşah, Sultan Muhammed Tapar'a başvurarak bu sefere engel olmasını istedi. Sultan Muhammed Tapar da Sencer'e seferden vazgeçmesi için bir mektup gönderdi. Ancak elçiye Sencer'i sefere hazır vaziyette bulursa mektubu vermemesini söyledi. Elçi mektubu getirdiğinde Sencer ordusunu teçhiz etmiş ve başkumandanlığına Emîr Üner'i getirmişti. Bu ordu karşısında mağlûp olan Arslanşah, Emîr Üner'e geri dönmesi halinde kendisine pek çok mal vereceğini bildirdiyse de Emîr Üner onun bu teklifini reddetti. Bizzat Sencer tarafından takip edilmekten korkan Arslanşah, onu bu seferden vazgeçirmek için annesi Mehd-i Irak'ı (Sencer'in kız kardeşi) gönderdi, ancak bundan da bir sonuç alamadı. Sencer'in ordusu ile Gazne ordusu Gazne yakınlarındaki Şehrâbâd sahrasında savaşa tutuştu. Neticede Selçuklular sayıca üstün Gazne ordusunu mağlûp ettiler.

20 Şevval 510 (25 Şubat 1117) tarihinde Gazne'ye giren Sencer, Behram Şah'ı Gazneli sultanı ilân etti. Behram Şah ile Melik Sencer arasında yapılan anlaşmaya göre hutbede sırasıyla Halife Müstazhir-Billâh'ın, Sultan Muhammed Tapar'ın, Melik Sencer'in ve Sultan Behram Şah'ın adı zikredilecek, Behram Şah, Sencer'e her gün için 1000 (veya yıllık 250.000) dinar haraç ödeyecek, bir Selçuklu âmilî de bunu tahsil etmek üzere Gazne'de oturacaktı. Bu sefer sonunda Sencer'in eline birçok ganimet geçti. Sencer bu zaferiyle, Büyük Selçuklu Devleti'nin en geniş sınırlara sahip olduğu Sultan Melikşah zamanında bile mümkün olmayan bir şeyi gerçekleştirmiş

oldu. Savaşın ardından Hindistan'a kaçarak tekrar asker toplamaya başlayan Arslanşah, Sencer'in Gazne'den ayrılması ile geri döndü. Kardeşinin Gazne'ye yaklaşması üzerine Bâmiyân'a kaçan Behram Şah, Sencer'den tekrar yardım istedi. Gazne'ye bir ay kadar hâkim olan Arslanşah, Sencer'in gönderdiği ordu şehre yaklaşınca kaçtı. Behram Şah ve Sencer'in kumandanı tarafından takip edilen Arslanşah'ın uğradığı şehirler Selçuklu ordusu tarafından tahrip edilmeye başlanınca halk Arslanşah'ı Sencer'in kumandanına teslim etti. Behram Şah kardeşini boğdurup babasının Gazne'deki türbesine defnettirdi (Cemâziyelâhir 512 / Ekim 1118). Böylece Gazneliler'in Lahor kolunun idaresindeki topraklar dışında bütün ülke Selçuklu hâkimiyetine girdi.

Sultan Muhammed Tapar'ın ölümünden (24 Zilhicce 511 / 18 Nisan 1118) sonra on dört yaşındaki oğlu Mahmud, Büyük Selçuklu sultanı ilân edildi; Abbâsî Halifesi Müstazhir-Billâh saltanatını onaylayıp Bağdat'ta onun adına hutbe okuttu. Ancak Sencer de 14 Haziran 1118'de hükümdarlığını ilân ederek yeğeni Mahmud'u bertaraf etmek için seferber oldu. Amcasının yola çıktığını haber alan Mahmud ona kıymetli hediyeler gönderip yıllık 20.000 dinar vergi ödemeyi teklif ettiyse de Sencer bunu kabul etmedi. Sencer'in kararlılığını gören Mahmud Rey'e gidip savaş hazırlıklarına başladı. Sâve civarında yapılan savaşa (2 Cemâziyelâhir 513 / 10 Eylül 1119) Mahmud yenilip İsfahan'a çekildi. Bu olayın ardından Halife Müstazhir-Billâh, Bağdat'ta Sultan Sencer adına hutbe okutmaya başladı. Mahmud'un veziri Kemâlülmülk (Kemâleddin) es-Sümeiremi ve kumandanları Sencer'den Mahmud'un bağışlanmasını istediler, Sencer de yeğenini bağışladı. Daha sonra onu Irak Selçuklu sultanı ve kendisinin veliahdı ilân edip kızıyla evlendirdi. Mahmud, Sencer'in önce Mâhmelek Hatun adlı kızıyla, onun ölümü üzerine diğer kızı Gevher Neseb Hatun ile evlendi. Şâban 513'te (Kasım 1119) yapılan anlaşmaya göre Sencer "es-sultânü'l-a'zam" ve "sultânüs-selâtin", Mahmud "es-sultânü'l-muazzam" ve "seyyidüs-selâtin" unvanlarını kullanacaktı. Sencer, Muhammed Tapar'ın doğrudan yönettiği toprakların bir kısmını yeğenine bıraktı; Rey, Mâzenderân ve Kûmis bölgelerini kendi topraklarına kattı.

Sultan Sencer, hânedan mensupları arasındaki mücadeleler yüzünden zaman zaman Irak Selçuklularının iç işlerine ve Abbâsî halifeleriyle olan ilişkilerine müdahale

etmek zorunda kaldı. Mahmud'un Gürcüler'le mücadelesi sırasında kardeşi Melik Tuğrul, Halife Müsterşid-Billâh ile mücadeleye girdi ve mağlûp olarak Sencer'e sığındı. Mahmud, Tuğrul'un bu hareketinden rahatsız oldu ve bundan Sultan Sencer'i sorumlu tutarak ona karşı halifeye iş birliği yaptı. Sencer durumu öğrenince halifenin kendilerine bir komplo hazırlamak niyetinde olduğunu söyleyip Mahmud'u uyardı. Mahmud da halifeye yaptığı ittifakı bozdu ve onunla mücadeleye girişti (520/1126). Sencer, Mahmud'un daha sonra tekrar kendisine karşı halifeye iş birliği yaptığına dair haberler üzerine onu huzuruna çağırıldı. Mahmud hemen Rey'e gidip Sencer'e itaat arzetti. Sencer, Mahmud'dan Dübeys'in Hille'ye yerleşmesine izin vermesini istedi. Mahmud'a güçlük çıkarmaları muhtemel olan kardeşleri Melik Tuğrul ile Melik Mesud'u Horasan'a götürdü. Ancak Mahmud'un taahhütlerini yerine getirmediğini görünce Mesud'u serbest bıraktı.

Mahmud'un ölümünden (525/1131) sonra Sencer batıdaki olaylarla da ilgilenmek zorunda kaldı. Mahmud'un yerine küçük yaştaki oğlu Dâvud'un Irak Selçuklu sultanı ilân edilmesi üzerine Melik Mesud ve Selçuk Şah tahtta hak iddia ettiler. Halife de Selçuk Şah ile ittifak yaparak Mesud ile mücadeleye girişince Sencer, Tuğrul ile Irak'a sefer düzenlemek zorunda kaldı. Sencer'in Rey'e geldiğini öğrenen Melik Mesud ona karşı halife ile iş birliği yaptı, Selçuk Şah da bu ittifaka katıldı. Ancak müttefikler Sencer karşısında Dinever'de bozguna uğradılar (526/1132). Sencer huzuruna çağırıldığı Mesud'u bağışlayıp kendisine Gence'yi iktâ etti. Tuğrul'u Irak Selçuklu sultanlığına getirdi ve ülkede onun adına hutbe okuttu. Bunun üzerine Halife Müsterşid-Billâh, Dâvud ve Mesud ile ittifak yaptı, Mesud'u sultan ilân edip başına taç koydu. Müttefikler 527'de (1133) Tuğrul'u yendiler. Mesud aynı yıl Irak Selçuklularının başşehri Hemedan'ı işgal etti. Tuğrul, Sencer'in hâkimiyetindeki Rey şehrine sığınmak zorunda kaldı. Tuğrul'un ölümünden sonra Sencer, Mesud'un Irak Selçuklu tahtına çıkmasını onayladı, ancak ondan sık sık saf değiştiren bazı emirleri öldürmesini istedi (529/1135). Mesud bu emri yerine getirmediği gibi kumandanlarının kıskırtmaları sonucu Sencer'e karşı düşmanca bir siyaset izlemeye başladı. Sencer onu cezalandırmak için sefer hazırlığına başlayınca Mesud Rey'e gelerek kendisine itaat arzetti. Sultan Sencer bu yıllarda Kâşgar'dan Yemen, Mekke, Taif,

Mekran'a; Uman ve Azerbaycan'dan Anadolu'ya kadar çok geniş bir coğrafyaya hükmediyordu. Onun Büyük Selçuklu sultanı olmasıyla devletin idarî merkezi Irâk-ı Acem'den Horasan'a nakledildi, böylece Selçuklu tarihinde ikinci imparatorluk devri başladı.

Sencer Devrinde Selçuklu-Abbâsî Münasebetleri. Selçuklular'la Abbâsî halifeleri arasında akrabalık kurma gayretleri bu dönemde de devam etti, 518 (1124) yılında Halife Müsterşid-Billâh, Sencer'in kızıyla evlendi. Sultan Mahmûd b. Muhammed Tapar'ın ölümünün ardından yerine geçen oğlu Dâvud, Halife Müsterşid'den kendi adına hutbe okutmasını istedi. Halife hutbe konusunda kararın Sultan Sencer'e ait olduğunu bildirdi (İbnü'l-Esîr, X, 532; Ebü'l-Ferec, II, 364). Daha sonra Melik Mesud'un aynı mahiyetteki teklifini de reddetti ve Sencer'e haber gönderip başkasının hutbe okutmasına izin vermemesini istedi. Sultan Sencer, Sultan Mes'ûd b. Muhammed Tapar'ın halife ile ittifak yapması üzerine halifeye bir mektup yollayarak onu bu ittifaktan vazgeçirmeye çalıştı (526/1132). Ancak halife, Sencer ile her türlü ilişkiyi kesti. Halife, Mesud, Selçuk Şah ve Karaca Sâkî'den oluşan müttefikler Sencer ile savaşa hazırlanırken Sencer, İmâdüddin Zengî ve Dübeys'i eski görevlerine ve iktâlarına iade ederek kendi tarafına çekti. İmâdüddin Zengî ile hilâfet ordusu 27 Receb 526'da (13 Haziran 1132) Hisnülberâmike'de karşılaştı. Halife bizzat savaştığı bu muharebede Zengî'yi ve Dübeys'i bozguna uğrattı. Sultan Sencer'in, Cemâziyelâhîr 526'da (Mayıs 1132) Tuğrul'u Irak Selçuklu sultanı ilân etmesine rağmen Halife Müsterşid-Billâh, Mesud'u sultan olarak tanıyıp adına hutbe okuttu. Sencer halifenin siyasi faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı bir mektupla vezirine bildirdi. Sencer mektubunda halifeye saygı gösterdiğini, ancak halifenin yanlış bir yola girdiğini, hânedan mensuplarını ve bazı kumandanları yanına çekerek kendisine karşı savaş hazırlığı yaptığını söyledi ve bu hareketlerinden vazgeçmesini istedi. Halife de sultanın vezirine gönderdiği mektupta aralarının bozulmasını istemediğini bildirdi.

Halife Tuğrul'a gücenererek kendi hizmetine giren bazı kumandanların Tuğrul ile tekrar anlaşması ve bir kısmının Sultan Mesud'a sığınması üzerine bunların kendisine iadesini istedi. Mesud bu talebi geri çevirince halifeye arası açıldı. Sultan Mesud, 10 Ramazan 529'da (24 Haziran 1135) Halife Müsterşid-Billâh'ı bozguna uğrattı

esir aldıktan sonra Hemedan'a döndü. Sultan Sencer'e bir mektup yollayarak halife hakkındaki emirlerini beklediğini bildirdi. Sencer cevabında halifenin huzuruna gidip af dilemesini ve onu hemen yerine iade etmesini istedi. Halife Bağdat'a dönmek üzere hazırlıklarını tamamladığı sırada Bâtınîler tarafından öldürüldü (17 Zilkade 529 / 29 Ağustos 1135). Müsterşid-Billâh'ın halefi Râşid-Billâh, Bağdat'ta Sultan Sencer ve Mesud adına okunmakta olan hutbeye son verip Melik Dâvud adına hutbe okutunca Mesud Bağdat'a girdi ve ulemânın fetvasıyla Râşid-Billâh halifelik makamından azledildi (530/1136). Sultan Sencer, Muktefi-Liemrillâh halife olunca Sultan Mesud'a bir elçi gönderip kendi adına yeni halifeye biat etmesini istedi (Receb 531 / Nisan 1137). Halife Muktefi, Muhammed Tapar'ın kızı Fâtıma Hatun ile evlenerek iki hânedan arasındaki ilişkileri geliştirmek için çalıştı (534/1139-40). Sultan Mesud da halifenin kızı Seyyide ile nikâhlandı (534/1140), ancak bu evlilik sultanın ölümü yüzünden gerçekleşmedi. Sultan Sencer ölünce Bağdat'ta Selçuklular adına okunmakta olan hutbeye son verildi.

Selçuklu-Gazneli Münasebetleri. Horasan meliki iken Gazneliler'in Selçuklular'a tâbi devlet haline gelmesini sağlayan Sencer, on sekiz yıl sonra Gazneli Hükümdarı Behram Şah'ın bağımsız hareket etmeye kalkışması, halkın mallarını müsadere etmesi ve yıllık 250.000 dinar haracı ödemesi üzerine sefere çıktı (Zilkade 529 / Ağustos 1135). Kış yüzünden büyük sıkıntılarla karşılaşmasına rağmen Gazne yakınlarına kadar geldi. Behram Şah elçiler gönderip af diledi. Sultan da huzuruna gelerek itaat arzettiği takdirde onu affedeceğini söyledi. Behram Şah'ın kumandanlarından Cevher iki hükümdar arasında elçilik yapıp görüşmelerini sağlamaya çalıştıysa da Behram Şah son anda korkarak geri döndü. Sencer hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Gazne'ye girdi. Behram Şah'a bir mektup yazarak hakkında kötülük düşünmediğini teyit etti. Behram Şah'ın affedilmesini istemesi üzerine Sencer ülkesini ona iade etti ve Horasan'a döndü (532/1138).

Selçuklu-Karahanlı Münasebetleri. Sencer'in meliklik döneminde Büyük Selçuklular'a tâbi hale getirdiği Batı Karahanlı hükümdarı ve kayınpederi Arslan Han son yıllarında felç olmuş, ülke yönetimini oğlu ve nâibi III. Nasr Han'a bırakmıştı. Bu dönemde Ali evlâdından bir fakih Semerkant şehrinin reisiyle iş birliği yaparak Ka-

rahanlılar'a karşı bir isyan hareketi başlattı ve Nasr Han öldürüldü. Müttetiklerin Karahanlı hânedanına son vermesinden endişe eden Arslan Han, Sultan Sencer'den yardım istedi. Ancak bir süre sonra diğer oğlu II. Ahmed'in isyancı fakihî öldürdüğünü ve şehrin reisini yakalayıp hapsedtiğini bildirip Sencer'den geri dönmesini istedi. Sencer bu gelişme üzerine bir süre bekledi. Av sırasında karşılaştığı silâhlî kişilerden şüphelenip onları sorguya çekince bunlar kendisine suikast düzenlemek üzere Arslan Han tarafından gönderildiklerini itiraf ettiler. Sencer Semerkant'a yürüyüp şehri ele geçirdi (Rebîülevvel 524 / Şubat-Mart 1130). Bir kaleye sığınmış olan Arslan Han af diledi. Sencer, II. Ahmed'den sonra sırasıyla Hasan b. Ali (Hasan Tegin, Sagun Bey), İbrâhîm b. Süleyman, Tamgaç Buğra Han ve yeğeni II. Mahmûd b. Muhammed'i tayin etti.

Katvân Savaşı. Yeh-lü Ta-şi (Gürhan) kumandasındaki Karahıtay ordusunun Sultan Sencer tarafından tayin edilen Batı Karahanlı Hükümdarı Mahmûd b. Muhammed'i Hucend yakınlarında mağlûp etmesi (531/1137) Mâverâünnehir halkını büyük endişeye sevketti. Bu sırada Karahanlılar'la onlara tâbi Karluklar arasında anlaşmazlık çıktı ve Karahanlı Hakanı Mahmûd b. Muhammed, Sultan Sencer'den yardım istedi. Karluklar da Gürhan'a başvurdu. Gürhan, Sencer'e mektup yazarak Karluklar için af diledi, ancak Sencer onun isteğini geri çevirdiği gibi kendisini tehdit etti. Bunun üzerine Gürhan 100.000 kişilik orduyla yola çıktı. Semerkant civarındaki Katvân sahrasında meydana gelen savaşta Selçuklu ordusu ağır bir yenilgiye uğradı (5 Safer 536 / 9 Eylül 1141). 30.000 kayıp veren Sencer 300 süvariyle Tirmiz'e kaçarken eşi Terken Hatun ve önde gelen emirleri esir düştü. Mahmûd Han ülkeyi terketti. Katvân yenilgisi Büyük Selçuklular'ın yıkılışına zemin hazırladığı gibi İslâm dünyasının siyasî, içtimâî ve iktisadî buhranlara sürüklenmesine de yol açtı. Sultan Sencer, bu mağlûbiyetten sonra kendisini toparlama imkânı bulamadan Hârizmşah Atsız'ın istilâ harekâtıyla karşılaştı.

Selçuklu-Hârizmşahlar Münasebeti. Hârizmşahlar 1135 yılına kadar Sultan Sencer'e bağlı kaldılar ve onun emrinde seferlere katıldılar. Bizzat Hârizmşah Atsız b. Muhammed, 1130'da Sultan Sencer'in emrinde Mâverâünnehir'e ve 1132'de Irak Selçuklu Sultanı Mesud'a karşı düzenlenen seferlerde büyük yararlıklar gösterdi. Ancak Sencer, 1135'te Gazneli Behram Şah'a karşı düzenlediği sefer sırasında Atsız'ın ken-

disine karşı bir komplo hazırlığı içinde olduğuna dair haberler yüzünden ona duyduğu güveni kaybetti. Atsız'ın Cend ve Mangışlak'a kadar yayılan arazide kendi başına akınlar düzenlemesi ve bağımsız hareket etmeye kalkışması Sultan Sencer'i tedbir almaya sevketti. Muharrem 533'te (Eylül 1138) Atsız'ı cezalandırmak için Hârizm üzerine yürüyen Sultan Sencer, Hârizmşahlar'ı bozguna uğrattı. Atsız 10.000'e yakın kayıp vererek kaçtı. Esirler arasında bulunan oğlu Atlığ, Sencer'in emriyle öldürüldü. Sencer, Melik Gıyâseddin Süleyman Şah b. Muhammed Tapar'ı Hârizm'in idaresine memur etti. Ancak Atsız, Sencer Merv'e döner dönmez onu Hârizm'den uzaklaştırdı, 1140 yılında Buhara'ya hücum edip şehrin valisi Zengî b. Ali'yi idam ettirdi. Bir süre sonra Sencer'den af diledi ve kendisine tâbi olacağına dair yemin etti. Ancak Katvân yenilgisinden cesaret alarak 1141 Ekim başlarında Horasan'a yürüyen Atsız, Serahs yoluyla başşehir Merv'e hareket etti. Merv'i ele geçirip birçok kişiyi öldürttü. 1142 ilkbaharında Nişâbur'a girdi ve burada kendi adına hutbe okuttu. Beş hafta sonra Nişâbur'da hutbe tekrar Selçuklular adına okunmaya başlandı. Atsız, Hârizm'e dönünce Horasan'ı yeniden hâkimiyeti altına alan Sultan Sencer 1143 Temmuzunda ikinci defa Hârizm seferine çıkıp Gürgenç'e kadar geldi. Atsız kıymetli hediyeler gönderip af diledi. Sultan Sencer, Horasan'da ele geçirdiği malları iade etmesi ve kendisine tâbi olması şartıyla onu bağışladı (538/1143-44). Sencer'in Merv'e dönmesinin ardından Atsız tekrar Selçuklular aleyhinde faaliyetlere başladı. Sencer'in Atsız'a gönderdiği elçi Edîb Sâbir, Atsız'ın kendisini öldürmek üzere iki İsmâîlî fedaisiyle anlaştığını Sencer'e bildirdi. Bu iki kişi Merv'de yakalanıp öldürüldü. Atsız da Edîb Sâbir'i Ceyhun nehrinde boğdurttu. Bunun üzerine Sencer 1147'de üçüncü Hârizm seferine çıktı. Hezâresb Kalesi'ni iki ay kuşattıktan sonra zaptetti ve Gürgenç'e ilerledi. Atsız yine af dileyince Sencer onu affetti (12 Muharrem 543 / 2 Haziran 1148).

Selçuklu-Gurlu Münasebetleri. Sencer'in Katvân'da uğradığı yenilginin ardından Gurlu Sultanı Seyfeddin Sûrî zamanında Kutbüddin Muhammed, Selçuklu topraklarına saldırdı, Herat'ı alıp Belh'e kadar geldi (542/1147). Selçuklu ordularının mağlûp olması üzerine Sencer, Sistan Meliki Tâcüddin'den yardım istedi. Ancak Tâceddin'in Gurlular'a karşı düzenlenen seferlerde Selçuklular'ın yanında yer almadığı anlaşılmaktadır. Kutbüddin Muhammed,

hânedan mensupları arasındaki taht kavgaları sırasında Gazneli Hükümdarı Behram Şah'a sığındı. Behram Şah da onu zehirleterek öldürttü. Yeni Gurlu Hükümdarı Seyfeddin Sûrî kardeşinin intikamını almak için Gazne'ye yürüdü. Behram Şah ona mukavemet edemeyeceğini düşünerek Hindistan'a çekildi. Seyfeddin Sûrî, Gazne'de sultanlığını ilân etti. Tâbi olduğu Sultan Sencer'in himayesinde Hindistan'dan Gazne'ye dönen Behram Şah, Seyfeddin Sûrî'yi mağlûp ederek esir aldı ve bir süre sonra idam ettirdi. Gurlu Hükümdarı Alâeddin Hüseyin öldürülen kardeşlerinin intikamını almak üzere Gazne'ye yürüyünce Behram Şah, Sistan'a çekilmek zorunda kaldı. Alâeddin, Gazne'ye girip yedi gün boyunca her tarafı yakıp yıktı. Bundan dolayı "Cihansûz" lakabıyla anılan Alâeddin vergilerini ödemeyip bağımsızlığını ilân edince Sultan Sencer, Gurlular'a karşı sefere çıktı. İki ordu birbirine yaklaşıncı Gurlu kuvvetleri arasında yer alan Oğuz ve Halaçlar'a mensup Türk askerleri Sencer'in safına geçti. Gurlular mağlûp oldu ve ağır kayıplar verdi (547/1152). Esir alınan Sultan Alâeddin affedildi ve Selçuklular'a tâbi olarak hüküm sürmek için Gur topraklarına gönderildi. Sultan Sencer, Katvân yenilgisinden sonra kazandığı bu zaferle yeniden eski itibarına kavuştu.

Öte yandan diğer Selçuklu sultanları gibi Sencer de Bâtınîler'le mücadele etti. Sencer'in veziri Fahrülmülk Bâtınîler tarafından öldürüldü. 520'de (1126) Bâtınîler'e karşı bir sefer düzenlendi ve çok sayıda Bâtınî ortadan kaldırıldı. Ertesi yıl Sencer veziri Muînüddin-i Kâşî'nin de Bâtınîler tarafından öldürülmesi üzerine Alamut'a bir sefer düzenledi. Bu sefer sırasında 10.000'den fazla Bâtınî katledildi. Bazı kaynaklarda ise fidâilerden çekinen Sencer'in Bâtınîlerle mücadele etmekten vazgeçip onlarla anlaşma yoluna gittiği rivayet edilir.

Oğuz İsyanı ve Sencer'in Esir Düşmesi. Selçuklular'ın Belh valisi İmâdüddin Kamaç'ın Oğuzlar'dan vergi toplamak için gönderdiği tahsildarın öldürülmesi Selçuklu Devleti ile Oğuzlar arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep oldu. Belh valiliğine ilâveten kendisini Oğuzlar'a şahne tayin ettiren Emir Kamaç, Belh'e döndükten sonra Oğuzlar'dan öldürülen tahsildarın diyetini istedi, ancak Oğuzlar bu isteği reddettiler. Oğuzlar'ı cezalandırmak için sefere çıkan Kamaç ve oğlu Ebû Bekir hayatını kaybetti. Sencer'in bizzat sefere çıkması üzerine Oğuzlar af dilediler ve öldürülenlerin diyetini vereceklerini bildirdiler. An-

cak Kamaç'ın torunu Müeyyed Ay-aba onların affedilmesine karşı çıktı ve sultanı savaşıma ikna etti. Muharrem 548'de (Nisan 1153) meydana gelen savaşta Sencer mağlup oldu ve esir düştü. Esir sultanla birlikte Merv'e gelen Oğuzlar kendisini şeklen hükümdar olarak tanımayı devam ettirdi. Sultan Sencer esir düşünce önce yeğeni Süleyman Şah b. Muhammed Tapar, Nişâbur'da sultan ilân edilip adına hutbe okundu (548/1153). Sencer'in veziri Tâhir b. Fahrülmülk'ün ölümüyle destekten mahrum kalan Süleyman Şah, Horasan'dan ayrılıp Cürcan'a gidince kumandanlar, Sencer'in yeğeni ve Karahanlı hânedanından Arslan Han Muhammed'in oğlu Mahmud Han'ı ona vekâleten tahta çıkardılar (Aralık 1154 – Ocak 1155). Sencer, Oğuzlar'ın elinde üç yıl esir kaldıktan sonra Müeyyed Ay-aba tarafından kurtarıldı (Nisan 1156).

Sultan Sencer, Büyük Selçuklu Devleti'ni yeniden toparlamaya çalıştıysa da kumandanlar arasındaki nüfuz mücadelesi yüzünden başarılı olamadı. "Sultân-ı Horasan, es-sultânü'l-a'zam, es-sultânü'l-muazzam, şâhînşâh-ı a'zam, melikü rikâbi'l-ümem, seyyidü selâtini'l-Arab ve'l-Acem, nâsirü dînillâh, mâlikü ibâdillâh, hâfîzü bilâdillâh" gibi birçok unvan ve lakaplarla anılan Sencer 14 veya 24 Rebüllevvel 552 (26 Nisan veya 6 Mayıs 1157) tarihinde vefat etti ve Merv'de yaptırdığı Dârülâhire denilen muhteşem türbeye defnedildi (bk. SULTAN SENCER TÜRBESİ). Onun ölümüyle Büyük Selçuklu Devleti tarih sahnesinden çekilmiş oldu.

Sultan Sencer edip, şair ve âlimleri himaye ederdi. Evhadüddin-i Enverî, Muizzî, Ferîdüddin Attâr, Ömer Hayyâm, A'mâk-ı Buhârî, Senâî, Reşîdüddin Vatvât gibi edip ve şairler; Ömer b. Sehlân es-Sâvî, Abdur-

rahman el-Hâzinî, Hakîm Ali el-Kâinî, Reyhânî, Şehrîstânî, Hüsâmeddin İbn Mâze Sadrüşşehîd gibi âlimler onun ihsanlarına nâil olmuştur. Edîb Sâbir ve Nizâmî-i Arûzî ile Müntebüddin Bedî de Sencer'in sarayında bulunmuş önemli simalardır. Ömer b. Sehlân es-Sâvî *er-Risâletü's-Senceriyye fi'l-kâ'inâtü'l-unsuriyye*, Abdurrahman el-Hâzinî *ez-Zîc'ü'l-mu'teberü's-Sencerî es-Sultânî* adlı eserlerini onun adına kaleme almışlardır. Hakîm Ali el-Kâinî de Sencer adına bir kitap yazmıştır (İA, X, 492). Alî-i Kazvîni tarafından Sultan Sencer adına kaleme alınan *Mefâhîr'ü'l-Etrâk* ile şair Muizzî tarafından Sultan Sencer adına yazılan manzum *Siyer-i Fütûh-i Sultân Sencer* gibi eserler ise zamanımıza ulaşmamıştır. Gazzâlî'nin Sencer ile görüştüğü ve mektuplaştığı bilinmektedir (*Mekâtib-i Fârisî-yi Gazzâlî be-Nâm-ı Fezâ'ilü'l-enâm min resâ'ilü'l-Hücceti'l-İslâm*, nşr. Abbas İkbâl-i Aştîyânî, Tahran 1333/1954). Sadr unvanıyla tanınan ve Hanefî ulemâsının önde gelen temsilcileri sayılan Burhân ailesi de Sultan Sencer'in lutuf ve ihsanına nâil olmuştur (Râvendî, I, 18). Sencer halkın şikâyetlerini dinler, adaletle hükmeder, din âlimlerine hürmet edip onlara yakınlık gösterir, zâhidler ve velîlerle birlikte bulunmaktan hoşlanırdı. Büyük Selçuklu devlet teşkilâtı onun zamanında en ileri seviyeye ulaşmıştır. Devlet teşkilâtına dair resmî belgeleri içeren münşeât mecmualarının çoğu bu döneme aittir. Sencer bazı kaynaklarda Sultan Melikşah ile birlikte örnek hükümdar olarak gösterilmiştir. Diyarbekir halkının ona bir mektup yazarak kendilerini Bizans tehdidinden kurtarmasını istemeleri üzerine Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos'a gönderdiği tehditkâr mektup sultanın şöhretine ve saygınlığına işaret eder (Avfî, I, 309 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü luğâti't-Türk, II, 171, 180, 182; III, 310; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle* (nşr. Muhammed Kazvîni), Leyden 1910, bk. İndeks; Müntebüddin Bedî, *'Atebetü'l-ketebe* (nşr. Muhammed Kazvîni – Abbas İkbâl), Tahran 1329 hş.; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 270, 321, 394, 433, 443, 501, 516, 518, 520; Beyhakî, *Te'timme*, s. 99, 101, 114, 134, 156, 161, ayrıca bk. İndeks; a.mlf., *Târîh* (Hüseynî), bk. İndeks; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikîne ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdüllatif Avad), Kahire 1959, s. 287; Zahîrüddin-i Nisâbüri, *Selcûknâme* (nşr. A. H. Morton), Warminster 2004, s. 29-39, 45, 54-70, 72, 77, 83; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX-X, tür.yer.; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 18-20, 37, 93, 140-141, 147, 150, 163-195, ayrıca bk. İndeks; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), bk. İndeks; Avfî, *Lübâb*, I, 309 vd.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 141, 532; ayrıca bk. İndeks; a.mlf., et-

Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşıl (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, s. 20-21; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), bk. İndeks; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 8, 21, 22, 31, 72, 77-79, 89, 97, 99, 156-157, 167, 175, 227; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ* (Öztürk), I, 11, 13, 150, 163, 193; II, 6, 8-15; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 427-428; Ebü'l-Ferec, *Târîh*, II, 364, 397; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, V/2, bk. İndeks; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fi ahbâr'l-beşer*, Beyrut 1960, I/4, s. 106; ayrıca bk. İndeks; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), bk. İndeks; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut 1960, s. 415; Ahmed b. Mahmûd, *Selcûknâme* (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977, I-II, bk. İndeks; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel: Selcuklular Tarihi* (nşr. ve trc. Ali Öngül), İzmir 2000, I, 111-130; Browne, *LHP*, II, 298-299, 303-304; ayrıca bk. İndeks; Seyfeddin Hacı b. Nizâm Akfî, *Âşârü'l-vüzerâ* (nşr. Celâleddin Hüseyinî Urmevi), Tahran 1337 hş., s. 233-261; Abbas İkbâl, *Vezeret der 'Ahd-i Selâfin-i Büzürg-i Selcûki* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1338 hş., bk. İndeks; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of the Iranian World A. D. 1000-1217", *CHIr.*, V, bk. İndeks; a.mlf., "Sanğjâr", *EP* (İng.), IX, 15-17; Osman Turan, *Selcuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969, bk. İndeks; T. Hocaşayozov, *Katalog Monet Gosudarstva Velikikh Selcukov*, Aşkabad 1979, s. 88-120; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II: İkinci İmparatorluk Devri*, Ankara 1984; a.mlf., "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Devrine Ait Münşeât Mecmuaları", *DTCFD*, VIII (1951)'den ayrı basım, s. 537-648; a.mlf., "Sencer", *İA*, X, 486-493; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, bk. İndeks; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, bk. İndeks; a.mlf., *Sultan Berkıyark Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, bk. İndeks; a.mlf., "Büyük Selçuklularda Unvan ve Lakaplar", *Prof.Dr. Işın Demirkent Anısına*, İstanbul 2008, s. 430-431; a.mlf., "Mahmûd b. Muhammed Tapar", *DİA*, XXVII, 371-372; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s. 46-71; a.mlf., *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, Ankara 2007, bk. İndeks; a.mlf. – Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1997, s. 204-227; Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, İstanbul 1999, II, 522-523; S. G. Agacanov, *Oğuzlar* (trc. Ekber N. Necef – Ahmet Annaberdiyev), İstanbul 2002, bk. İndeks; a.mlf., *Selçuklular* (trc. Ekber N. Necef – Ahmet Annaberdiyev), İstanbul 2006, bk. İndeks; Osman G. Özgüdenli, *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2006, bk. İndeks; Coşkun Alptekin, "Selçuklu Paşaları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III (1971), s. 525-535; A. K. S. Lambton, "Atebetü'l-Ketebe'ye Göre Sancar İmparatorluğu'nun Yönetimi" (trc. N. Kaymaz), *TTK Belleten*, XXXVII/147 (1973), s. 365-394; Ramazan Şeşen, "Sultan Sencer'in Muhitinde Yaşayan Felsefeciler, Matematikçiler, Tabipler", *TTK Bildiriler*, XIV (2005), I, 441-452; J. Deny, "Sancak", *İA*, X, 187; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", a.e., X, 373-377.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

Sultan Sencer'in Merv'deki türbesi

